

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ САМОСТІ ЯК ОСНОВИ РОЗВИТКУ ГІДНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

У статті обґрунтована актуальність психологічних досліджень, спрямованих на виявлення Потенціалу цілісної еволюційної трансформації людини. Необхідність перманентного розвитку особистості на основі гідності загострюють ризики й виклики існуванню самої людини.

Перспективою науково-психологічного дослідження є розроблення концепції гідності особистості, здатної до продуктивної цілісної життєдіяльності. Гідність розглянуто внутрішньою іманентною властивістю особистості. Звернення до поняття «самість» дозволяє розкрити підставу конститування гідності як повноцінності, гармонійності, справжності особистості в усвідомленні сенсу унікальності своєї життєдіяльності. «Самість» розглядається як індивідуальність, іманентна ідентичність, яка зберігає себе за умов різних змін, підтримуючи, саморегулюючи, відтворюючи власну структуру. Осмислення проблеми самої людини є актуальним і своєчасним у контексті вирішення проблеми реалізації в динамічному світі самодостатньої, відповідальної, стійкої й гнучкої, мінливої, відкритої до змін особистості.

Ключові слова: особистість, гідність, самість, розвиток, ідентичність, автентичність, цілісність, унікальність, життєдіяльність.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. Глобальні трансформаційні процеси супроводжуються станом дезорієнтованості, безпорадності й незахищеності людини в сучасному мінливому світі. Стан кризи, у якому перебуває сучасне суспільство, пов'язаний із необхідністю констатації «краху суспільної людини» [1, с. 7], викликаний станом онтологічної нестійкості соціального буття. Стан дезінтеграції в якому виявляється людина, збільшує ймовірність відродження тоталітаристських ідеологій, оскільки саме вони визначають чіткі, конкретні й однозначні рішення стабілізації та стандартного упорядкування буття.

Свого часу А. Тойнбі точно й правильно зазначив, що процеси, які відбуваються в суспільстві, знаходять миттєве відображення в душі людини. «Розкол у людській душі - це епіцентр розколу, який проявляється в суспільному житті, тому якщо ми хочемо мати більш детальне уявлення про глибинну реальність, слід докладно зупинитися на розколі в людській душі» [2, с. 358]. Розщеплення, що відбувається в душах людей, має найрізноманітніші прояви, визначаючи характер їхнього буття. Втрата цілісності сучасної людини виявляється у гіпертрофії окремих її аспектів, унаслідок чого вона набуває мозаїчного характеру, формуючи перспективу постлюдини на засадах конструювання «суперорганізму» [3], що актуалізує ризик дискредитації людської природи та зникнення її як антропологічної цінності. Сьогодні активно

розвиваються антропотехнологічні дослідження на основі генотехнологій і віртуальні практики, орієнтовані на версії кіборга, мутанта, клона.

Ризики й виклики існуванню самої людини загострюють значущість психологічних досліджень, спрямованих на виявлення потенціалу цілісної еволюційної трансформації як перманентного розвитку особистості на основі визначальної максими буття – її гідності.

Перспективою науково-психологічного дослідження є розроблення концепції гідності особистості, здатної до продуктивної цілісної життєдіяльності. Гідність ми розглядаємо внутрішньою іманентною властивістю особистості. Семантично «гідність» інтегрує кілька значень: по-перше, це позитивний вимір, що належить як об'єкту, події (номинал монети, товару, гідну працю, гідну винагороду), так і суб'єкту; по-друге, це усвідомлення власної цінності – «бути до чогось здатним, кращим, чудовим», по-третє, це статус людини, її суспільна значущість, тобто ціна, яку їй визначає суспільство. Поняття гідності полісемантичне та використовується для підкреслення цінності, доброчесності, переваги, а також користі, ціни, вартості. В основі «Я-концепції» особистості знаходиться «базисна гідність», що розуміється як невід'ємна, невідчужувана властивість кожної особистості, яка виступає підставою універсальності її потреб та прав. Гідність розглядається як складне інтегративне особистісне утворення, що забезпечує саморозвиток людини й послідовне досягнення нею значущих результатів у соціальній сфері,

сфері інтелектуальних досягнень, а також зоні особистісного й духовного розвитку. У діапазоні наукового дослідження проблеми гідності особливий статус має феномен самості.

Звернення до поняття «самість» надає можливість розкрити підставу конституювання гідності як повноцінності, гармонійності, справжності особистості в усвідомленні сенсу унікальності своєї життєдіяльності.

Мета статті – проаналізувати зміст самості як інтегрального складника структури особистості, основи розвитку гідності.

Аналіз досліджень і публікацій. Самість як проблема антропологічних досліджень перебувала в центрі уваги філософських роздумів Нового часу у зв'язку з проблемою внутрішньої рефлексії. Із ХХ століття в психоаналітичних концепціях (А. Адлер, А. Маслоу, К. Роджерс, Г. Салліван, З. Фрейд, А. Фрейд, К. Юнг та ін.) самість постає складним і суперечливим феноменом. На думку З. Фрейда, самість позначає зміст психіки [4] Психоаналіз вбачає в самості людини мотиваційний феномен, основу якого складають потяги й потреби, це гештальт, образ, який доступний усвідомленню людини, хоча це усвідомлення не є обов'язковим. Самість в аналітичній психології К. Юнга розглядається як архетип колективного несвідомого і як «мікрокосм людини» [5, с. 143]. Розвиток людини, як вважав К. Юнг, прямує від свідомості до особистісного несвідомого, а від нього до колективного несвідомого, центром якого і є самість. Із точки зору Юнга, самість визначає «сутність, яка сама собою для нас незбагненна, бо вона перевершує можливості нашого пізнання, що впливає вже з її визначення. Із таким же успіхом її можна назвати «богом у нас» [6, с. 312], тому вона представлена, насамперед, в архетипі колективного несвідомого. Архетип самості Юнгом зіставляється зі змістом Атмана - бога, який незримо присутній в душі.

Самість людини передбачає розгляд у метафізичному, трансцендентному контексті. Так, для Б. Вишеславцева самість не тіло, не душа, не свідомість, не особистість і навіть не дух. Самість переступає через всі щаблі буття, через все, включаючи й психічне. «Самість не є «щось», не предмет або об'єкт, не ідея - вона є нескінченний вихід за межі самого себе (трансцензус); і свобода; вона абсолютне потойбіччя, щось «цілком інше», абсолютноподібне, отже, богоподібне» [7, с. 258].

На абсолютність самості вказує С. Франк, спираючись на те, що самість за своєю суттю є буття, яке є основою й осередком всього іншого, оскільки все інше набуває сенсу й реальності лише щодо неї. «Самість у цій якості є нескінченністю, непомірно-всеосяжне царство, якийсь космос для

себе, який за своєю суттю безмежний і всеобіймаючий» [8, с. 333]

У контексті різних модальностей ідентичності людини самість розглядають І. Кон, Е. Еріксон та ін. На думку І. Кона проблема самості є одним з аспектів питання про сутність людини, охоплює питання її родової специфіки, онтологічної тотожності, феномену самосвідомості й меж індивідуальної активності [9; 10]. І. Кон вважає, що самість людини висловлює ідею її сталості, тотожності й має три головні модальності: психофізіологічної ідентичності (що означає єдність і спадкоємність психофізіологічних процесів організму людини); соціальної ідентичності (що означає систему властивостей, завдяки яким людина стає соціальним індивідом); особистої ідентичності (або его-ідентичності, що позначає єдність і взаємозалежність цілепокладання, мотиваційних установок особистості, яка усвідомлює себе як «самість»).

Загалом, самість описується і як онтологічна сутність людини, і як поняття, що виражає індивідуальність особистості, і як складний конструкт, що виражає єдність і спадкоємність життєдіяльності людини. На цій основі можна говорити про багатовимірність розуміння самості, наповненість різними смисловими змістами, у яких розкриваються різні її сутнісні аспекти: соціальні (пов'язані з соціальною роллю й програмою соціотипної поведінки, вибором життєвого шляху, самовідчуттям у суспільстві), психологічні (що представляють «Я-концепцію» як відносно цілісний, хоча й не позбавлений внутрішніх суперечностей образ власного самозвеличення), комунікативні (складається з образу власної самості в процесі спілкування з іншими людьми, де досвід «Іншого» стає її змістом), метафізичні (виникають як наслідок незадоволеності людиною своїм існуванням й усвідомленням потреби у вищих духовних сенсах) тощо.

Виклад основного матеріалу. Осмислення проблеми самості людини є актуальним і своєчасним, оскільки сьогодні від людини очікується реалізація себе як самодостатньої, відповідальної, стійкої, так і гнучкої, мінливо, відкритої до змін у динамічному світі.

Поняття самості історично визначилося в руслі філософії й увійшло в коло міждисциплінарних досліджень. У сучасних наукових концепціях широкого поширення набуває конструктивістський підхід, що розглядає самість як постійно мінливий феномен, що перманентно конструюється й розвивається. Важливо зазначити, що саме в понятті «самість людини» долається «атомарність», «фрагментарність» особистості.

Поняття «особистість» виражає соціальну якість людини, яка конкретизується в сукупності її рольових призначень у житті суспільства й з'явля-

ється в результаті соціалізації людини на основі засвоєння правил взаємодії, норм поведінки й цінностей, які є значущими в соціумі. Уважається, що рівень розвитку особистості визначається накопиченими знаннями й соціальними навичками. Проте, слід зазначити, що людина може реалізуватися як яскраві особистість згідно із очікуваннями соціуму, водночас, пригнітивши свою автентичну самість. Тому цілісна продуктивна реалізація особистості передбачає усвідомлення власної гідності.

У значенні «самість» особистість постає інтегрованою та цілісною структурою, якісні характеристики якої одночасно зберігають неповторно унікальні, самобутні й самодостатні риси, і риси, що розкривають її безмежність, нескінченність, відкритість до змін. «Самість» позначає індивідуальність, іманентну ідентичність, яка зберігає себе за умов різних змін, підтримуючи, саморегулюючи, відтворюючи власну структуру. Подібна ідентичність існує вже на рівні психосоматичного стану індивіда. «Самість» постає і як безпосередньо притаманна людині цілісність її індивідуальної життєвої історії, саме того, що визначає основу справжніх потреб її розвитку і, відповідно, передбачає зміни, поза якими вона не може остаточно досягти усвідомлення свого зрілого стану. Звідси самість людини є організованою цілісністю, що містить потенціал перманентного розвитку. Свого часу М. Бердяєв у своїх роздумах про особистість звертав увагу саме на те, що вона є незмінним у зміні, єдністю в різноманітті [11] Вона не стає застиглим станом, а виявляється процесом безперервного розвитку, збагачення.

Самість людини значною мірою визначається вмінням, в екзистенційному сенсі, піклуватися про себе. Водночас турбота про себе безпосередньо пов'язана з турботою про навколишній світ. Інтегрованість людини у зовнішній простір дозволяє знайти саму себе через розкриття справжнього змісту власної самості. Тому розвиток самості пов'язується із турботою про створення справжнього гармонійного суспільства, у якому б людина вчилася жити в злагоді сама із собою. В одній зі своїх останніх робіт «Здорове суспільство» Е. Фромм визначав це «здорове суспільство» [12] такою соціальною організацією, у якій жодна людина не є засобом для досягнення цілей іншої, а завжди є метою сама собі. Це таке суспільство, де людина є центром, де будь-яка її діяльність має виступати творенням, а не деструктивним процесом, де принцип совісті виступає провідним у особистісному бутті. Безсумнівно, що в такому суспільстві повинна переважати душевно розвинена самість - творча й не відчужена. Самість визначає здатність розрізняти ірраціональні та раціональні дії, кри-

тично сприймати будь-який вплив на свідомість особистості. Самість перебуває в стані постійного пізнання щодо себе й навколишнього світу. Самість визначає вміння й готовність бачити себе й світ критично, водночас, не передбачає поспішних суджень й оцінок.

У контексті дослідження самості доцільно розглянути її характерні ознаки. Насамперед, ідентичність, що позиціонує самість як індивідуальну неповторність [13; 14]. Термін ідентичність (від лат. кореня *idem* – те ж саме) позначає, насамперед, структуру речей, які залишаються тими, що зберігають свою сутність при всіх трансформаціях. Так само ідентичність позначає одиничне буття людини. На цій основі ідентичність розглядається як категорія соціально-гуманітарних наук для опису відносно стійких тотожних самих собі цілісностей – індивідів і груп. Отже, ідентичність означає тотожність, збіг, повну відповідність.

Ідентичність самості не означає її тотожності з іншими. Тут, насамперед, мова йде про ідентичність, тотожність самості щодо самої себе, у цьому й полягає її найпростіше значення. Проте «тотожність самості щодо самої себе» є проблемою її розвитку, оскільки параметри тотожності не задані самості як непорушні й однозначні. Така тотожність передбачає пошук і коригується кризою призму досвіду онтогенезу особистості й становлення зрілої, цілісної самості, де важливу роль відіграють духовні ресурси, зокрема, довіра й здатність до постійної відкритості в осягненні нового.

Отже, поняття «ідентичність самості» позначає несуперечливий, особистісно прийнятий образ самості в усьому спектрі найрізноманітніших взаємовідносин із навколишньою дійсністю, де самість підтримує, відкриває саму себе через діалектику своєї самостійності й численних взаємозв'язків. Ідентичність самості означає характер мінливості при незмінній стійкості. Ідентичність не є якоюсь незмінною властивістю притаманною самості, а формується, закріплюється, або, навпаки, перетворюється, трансформується в процесі взаємин із навколишньою дійсністю.

У структурі, ідентичності самості виділяють індивідуальний і соціальний компоненти. Індивідуальний компонент характеризує самість як неповторну, унікальну сутність. Соціальний означає, що самість в змозі підтримувати свою ідентичність лише в постійному узгодженні з нормами й очікуваннями актуального соціального середовища. Означені компоненти є взаємопов'язаними. Проте власні норми самості можуть не збігатися або й іти в розріз із соціальними приписами, що призводить до кризи ідентичності, особливо, якщо самість змушена приймати дані

норми під тиском соціуму. В ідеалі передбачається, що самість розвивається як результат устанавлення гармонійного балансу між своєю індивідуальною й соціальною ідентичністю.

Важливою характерологічною ознакою самості є автентичність, яка виражає здатність осягнути сенс свого справжнього існування. Автентичність характеризується реалістичною оцінкою того, що самість досягла й чого вона може досягти в майбутньому, умінням адекватно й об'єктивно бачити себе, перебувати в гармонії зі світом і собою. Автентичність самості полягає в прийнятті та злагоді її з набутим досвідом. Зокрема досвідом переживання криз ідентичності, що супроводжують розвиток і призводять самість до зрілості у вигляді урівноваженої мудрості.

Автентичність самості розуміється як відповідність своєї справжньої, дійсної, адекватної сутності й виявляється в стані гармонії зі своєю природою й навколишньою дійсністю, це узгодженість, цілісність, взаємозалежність основних психологічних процесів і механізмів, які обумовлюють їхнє гармонійне функціонування. Це такий спосіб існування самості, коли особистість не лише ідентифікує себе із соціальними нормами, домінуючими тенденціями суспільної свідомості, а й приймає себе як значущу й цінну реальність, утверджуючи власну гідність.

Автентичність самості не є чимось природним і вродженим, а є орієнтиром розвитку, який передбачає труднощі досягнення та устремління до якого визначає сенс пізнання та розвитку. У процесі набуття й розуміння своєї автентичності здійснюється розвиток самості на основі щирості, істинності, добротності. Слід зазначити, що це стосується, насамперед, ставлення особистості не стільки до інших, скільки до себе само і пов'язане з розумінням «турботи про себе».

Турбота про себе є однією з визначальних характеристик автентичного статусу самості. Вона ґрунтується на перенесенні, переміщенні спрямованості орієнтирів уваги із зовнішнього навколишнього світу на себе, актуалізацію й вияв щирого інтересу до себе, спостереження за своїм внутрішнім світом. Доречно згадати думку М. Фуко [15], що турбота людини про саму себе незмінно перегукується з принципом пізнання самої себе. Самопізнання й турбота про себе тісно переплітаються. Самопізнання, турбота про себе як важливі умови автентичної ідентичної самості ґрунтуються на здатності самосензитивності, самоприйняття, самоузгодження, заснованих на добрій волі до самореалізації. Самореалізація ж передбачає проходження шляху від усвідомлення самості до гідного сприйняття себе, інших людей і навколишнього світу. Актуальність самореалізації

стає необхідною на тлі деструктивних фіксацій, звичок, укорінених залежностей особистості.

Висновки й перспективи дослідження. Таким чином, науково-теоретичний аналіз проблеми самості людини є актуальним і своєчасним, у контексті вирішення проблеми перманентного розвитку гідної особистості, її реалізації в динамічному світі як самодостатньої, відповідальної, стійкої в гнучкої, мінливої, відкритої до змін. Звернення до поняття «самість» дозволяє розкрити підставу конституювання гідності як повноцінності, гармонійності, справжності особистості в усвідомленні сенсу унікальності своєї життєдіяльності. «Самість» розглядається як індивідуальність, іманентна ідентичність, яка зберігає себе за умов різних змін, підтримуючи, саморегулюючи, відтворюючи власну структуру. Перспективою науково-психологічного дослідження є розроблення концепції гідності особистості, здатної до продуктивної цілісної життєдіяльності.

Література:

1. Бауман З. Индивидуализированное общество. Москва: Логос, 2002. 390 с.
2. Тойнби А. Постижение истории. Москва: Прогресс, 1991. 736 с.
3. Хоружий С. Проблема постчеловека или трансформативная антропология глазами синергической антропологии. Философские науки. 2008. № 2. С. 10–31.
4. Фрейд, З. Будущее одной иллюзии. Сумерки богов Москва: «Политиздат», 1999. С. 94–143.
5. Юнг К. Проблема души современного человека. Проблемы души нашего времени. Москва: «Прогресс», 1994/ С. 293–317.
6. Юнг К. Настоящее и будущее. Аналитическая психология: прошлое и настоящее. Москва: Мартис, 1995. С. 113–167.
7. Вышеславцев Б. Этика преображенного Эроса. Москва: Республика, 1994. 368 с.
8. Франк С. Непостижимое. Москва: Правда, 1990. С. 366.
9. Кон И. В поисках себя. Москва: Полииздат, 1984. 465 с.
10. Кон И. Открытие «Я». Москва: Политиздат, 1978. 367 с.
11. Бердяев, Н.А. О рабстве и свободе человека. Paris: Умса-Press, 1972. 223 с.
12. Фромм Э. Здоровое общество. Психологический анализ и культура. Избранные труды. Москва, 1995. С. 273–596.
13. Эрикссон, Э. Идентичность: юность и кризис. Москва: Флинта: МПСИ: Прогресс, 2006. 342 с.
14. Эрикссон, Э. Детство и общество. Москва: Прогресс, 1996.
15. Фуко М. Герменевтика субъекта. Социология. Антропология. Метафизика. Москва: Прогресс, 1991.

Швец О. Н. Психологическое содержание самости как основания развития достоинства личности

В статье обоснована актуальность психологических исследований, направленных на выявление потенциала целостной эволюционной трансформации человека. Необходимость перманентного развития личности на основе достоинства обостряют риски и вызовы существованию самого человека.

Перспективой научно-психологического исследования является разработка концепции достоинства личности, способной к продуктивной целостной жизнедеятельности. Достоинство рассмотрено внутренней имманентным свойством личности. Обращение к понятию «самость» позволяет раскрыть основание конституирования достоинства в качестве полноценности, гармоничности, подлинности личности в осознании смысла уникальности своей жизнедеятельности. «Самость» рассматривается как индивидуальность, имманентная идентичность, которая сохраняет себя в условиях различных изменений, поддерживая, саморегулирующиеся, воспроизводя собственную структуру. Осмысление проблемы самости человека является актуальным и своевременным, в контексте решения проблемы реализации в динамичном мире самодостаточной, ответственной, устойчивой и гибкой, изменчивой, открытой к изменениям личности.

Ключевые слова: личность, достоинство, самость, развитие, идентичность, аутентичность, целостность, уникальность, жизнедеятельность.

Shvets O. M. Psychological essence of selfhood as the basis for personal dignity development

The article substantiates the relevance of psychological research aimed at identifying of the potential of the personal integral evolutionary transformation. The need for a permanent personal development on the basis of dignity escalates the risks and challenges of personal existence.

The prospect of scientific and psychological research is the development of the dignity concept of the person capable of productive holistic life. Dignity is considered as the internal immanent property of the individual. Appeal to the «self» concept allows revealing the basis of the dignity constitution as the full value, harmony, authenticity of the personality who is aware of the sense of the life activity uniqueness.

«Selfhood» is considered as an individual, immanent identity that sustains itself under changeable conditions by means of supporting, self-regulating and reproducing its own structure. Human “self” studying is relevant and up-to-date in the context of solving the problem of self-fulfillment of the personality who is self-sufficient, responsible, persistent and flexible, changing and open-minded in the modern dynamic world.

Key words: personality, dignity, selfhood, development, identity, authenticity, integrity, uniqueness, life activity.